

Niet ik, heren van de rechtbank, maar een dode spreekt door mijn mond. Niet ik sta hier, het is niet mijn arm die omhooggaat, niet mijn haar dat wit geworden is, niet mijn daad, niet mijn daad.

U kunt dat niet begrijpen. U denkt: dat moet toch een levende persoon zijn, daar is toch een mens aan het woord – of een krankzinnige. Ik ben niet krankzinnig, ik weet niet. Maar ik lig al tien jaar in de aarde, mijn ledematen zijn vergaan, mijn botten grijs poeder, mijn adem – ik heb geen adem meer. Het is allemaal verstomd. Het is allemaal voorbij. Ik lig in de aarde bij Verdun, boven me liggen de puinhopen van Douaumont, de wind waait over verlaten graven, verlaten aarde, verlaten doden. Gaat u erheen, graaf in het zand, hak links in de grote granaattrechter, er staat water in, misschien zachte modder. Wees niet bang: het is geen oorlog meer, er zal geen granaat aan komen vliegen die u in stukken splijt, er snerpt geen kreet meer, er vliegen geen ledematen door de lucht, geen bloed, geen uiteengereten lijven. Het is stil. Alles. Definitief. Bukt u zich nu eens. En schraap wat aarde weg. Dan vindt u – mij. Ja, botten en schedel

en stof en mijn naam, die niet mijn naam is en het wel is, mijn lot, dat niet van mij is maar van een ander, en nu over mij gekomen is, even verstikkend als mijn eigen lot.

Hoe moet ik dat vertellen met een tong die niet van mij is, in een mond die niet van mij is? Hoe moet u me geloven, terwijl ik mezelf niet eens kan geloven? Maar het was zo, het is zo gebeurd, het is werkelijkheid geweest, het was een dag als alle andere, nee, niet als andere, want luitenant Basch had tegen ons gezegd dat het revolutie was, revolutie in München en Berlijn, de oorlog was voorbij, na vier jaren voorbij, geen granaten meer, geen dood, geen modder, geen dwang, geen wet, geen ijzer en druk: alles lost op, alles valt uiteen, een nieuwe tijd, een nieuw leven.

Ik was dronken, we waren allemaal dronken; er zong iets in me, het bruiste op, ik klom uit mijn loopgraaf, mijn zintuigen duizelden, dat kon toch niet allemaal zomaar opeens voorbij zijn, we hadden er zo lang op gewacht dat we niet eens meer in een einde geloofden. Er was nu een nieuwe weg, een nieuw leven, je hoefde niet meer in de drek te liggen, je zou weer in een kamer tussen witte lakens verblijven, je zou een toekomst hebben. Een toekomst? Je zou gaan werken, helemaal weer van voren af aan moeten beginnen, waar zijn die witte lakens, je zult weer vooraan in de drek zitten, terwijl de generaals achteraan – die generaals zitten altijd achteraan, de rijken die in auto's rijden, die roem, vreten en vrouwen hebben, terwijl de anderen verrekken, terwijl je zelf –

Ik klom uit mijn schuilplaats, struikelde over hopen

en door gaten, over lijken en stammen, het was een kille nacht, de maan scheen, uit de schuilplaats dreef lome muziek, in mijn bloed brandde de koorts, ik was sterfsmoe, en toch dreef onrust me voort, dreef me op, dreef me op – plotseling lag er iets voor me, een donkere massa, ik was er bijna over gevallen. Ik wilde erlangs, terug naar de schuilplaats, waarom dwaalde ik hier überhaupt rond, ik had bij mijn kameraden moeten zijn om te zingen en te feesten, wat dreef me hier midden in de nacht naartoe, in mijn eentje tussen kapotte wagens en ingevallen muren, in mijn eentje tussen – doden? Ja, het was een dode, ik wist het al, hij was gisteren op patrouille gegaan, vierentwintig uur vóór het einde, de oorlog was voorbij, en hij was één dag eerder gesneuveld, ook de laatste kogel trof een moeder, hadden ze niet een dag eerder kunnen ophouden, het is belachelijk, nu was hij dood, daar lag hij, afgestudeerd en al, een ‘ontwikkelde’ man, wat had hij daar nu aan, hij was net als ik niet meer dan een sergeant-majoor, luitenant misschien wel – nu was hij dood, en ik – mijn hand tastte zijn lichaam af, dat wilde ik niet maar het gebeurde vanzelf, ik was er helemaal vanzelf naartoe gegaan, had ik het gewild, geweten? Helemaal vanzelf. Echt? Mijn hand ging trillend over zijn lichaam, over viezigheid, over kleverig bloed, ik deed mijn zaklamp aan, spookachtig priemde de kleine doffe lichtkring de duisternis in; twee starre ogen keken naar mij op, knipperend tussen geloken oogleden door, ik deinsde terug, mijn hand trilde, knikte zijn hoofd niet, lag er niet een ondeugend lachje op zijn koude blauwe

lippen? Ik wist niets meer, terug in de schuilplaats greep ik naar mijn borst, mijn hart bonsde als een gek, maar boven het bonzen uit voelde ik, vreemd gelukkig en opgewonden, het kleine grijze boekje, het paspoort dat ik van de dode had afgepakt, zijn paspoort, zijn naam – en zijn lot.

In die tijd wist ik dat niet. Niemand vroeg erom, revolutie hoera, wie vraagt er om een document, wie controleert zoiets, wie kent er eigenlijk een naam? We zijn allemaal mensen, we zijn allemaal broeders, en de ander was dood, wat zou hem het kunnen schelen, rottend in de modder, met knipperende ogen, botten en stof, bah!

Ik zat in de trein, de sneltrein, eersteklas natuurlijk, hoe makkelijk je je daar op je gemak voelt, hoe vreemd ook dat alle opwinding verdwenen is, alles vanzelfsprekend. Had ik vroeger echt aan de ovenmond gestaan, had ik midden in de nacht uit bed gemoeten? En het deeg was gerezen en hard, en vanuit de oven straalde de gloed je recht in het gezicht en verschroeide je huid, en hoe de schort van de kleine Hennings brandde, en toen die ene hand en dat gekrijs – onzin, onzin, dat was ik niet, dat ben ik niet, ik reis hier en nu, een verfijnde beschaafde man, een rijke heer in rode kussens, eersteklas, met anderen kun je werkelijk medelijden hebben, in de vierde klasse opeengeperst als dieren, als vee, ze kunnen niet eens zitten maar zijn wel moe, en hun knieën trillen, maar ze moeten staan, iedereen, ook de kleine magere dragonder, zijn bleke gezicht onder zijn zwarte scheiding, die me eerder met zo'n smartelijke blik had aange-

staard, tot hij omgevallen was, opeens doodsbleek in het gezicht. Of heb ik dat alleen maar gedroomd of ooit op een foto gezien, het is een herinnering aan iets, het is – of is het dat niet?

‘Als u naar Berlijn gaat,’ zegt de dikke kaalkop op het kussen tegenover me. ‘Revolutie, wie had dat kunnen bedenken! U reist toch naar Berlijn?’

‘Gaat deze trein naar Berlijn? Hm. Ja. Ik wilde eigenlijk – –. Natuurlijk ga ik naar Berlijn.’

Natuurlijk? Ja, waarom ben ik op pad gegaan? Ik wilde dat helemaal niet, maar ik werd erdoor aangetrokken. Ik meende vrijwillig, maar hoe kon ik dan vergeten dat mijn moeder en mijn zus in Frankfurt, toch? Eén jaar niet meer gezien, wat kan het schelen, en nu naar Berlijn? Natuurlijk Berlijn. Het was helemaal niet moeilijk, het was helemaal geen vraag. Ik glimlachte, ik moest steeds glimlachen, maar desondanks lag er iets duisters op mijn ziel, een vreemde schaduw, wilde van geen wijken weten, zwaar en verstikkend.

Buiten op de corridor leunde een man tegen het raampje en keek naar het voorbijflitsende landschap. Ik kon zijn gezicht niet zien, maar wel zijn smalle rug, zijn scheve, links iets hoger dan rechts opgetrokken schouder, de eigenaardig gespannen houding van zijn nek, dat kwam me allemaal bekend voor, er kwam iets in me op, een vreemde opwinding, een ongekende haat, een bijna lichamelijke misselijkheid. Ik kon mijn blik niet afwenden. Was ik gebiologeerd? Ik reisde hier eersteklas en kende niemand! Waarom zou ik een vreemde man haten, een

nek, een rug, met zo'n haat, zonder zin, zonder reden?
Wat had ik ermee te maken?

Nu draaide de rug zich om, de nek kreeg scheve plooiën, nu zag ik het hoofd van opzij: een vreemde man. En toch kende ik hem, al mijn bloed schoot naar mijn hoofd, maar er was iets duisters waar ik bang van werd, het was als een klap op mijn hoofd, mijn gedachten raakten in de war, ik wilde opstaan, wegdraaien: toen had de ander mij al opgemerkt, met een ruk draaide zijn lichaam zich geheel naar mij, een paar ogen werden zo hard en wild dat het wit naar buiten leek te willen, zijn neusvleugels begonnen te trillen en zijn hand balde zich al tot een vuist, het leek heel even alsof de vuist omhoog wilde en de kleine dunne ruit, die onze beide gezichten scheidde, in wilde slaan – toen liet hij de vuist in één keer vallen, draaide zich vol minachting om en verdween met een korte, snelle beweging.

Ik bleef verdwaasd zitten. Wat was dat? Had ik gedroomd? Hallucineerde ik? De oorlog had waarschijnlijk mijn zenuwen aangetast, geen wonder, het zou wel overgaan. Als ik eerst maar eens rust kreeg, weer aan het werk kon –. Ik ging met mijn hand over mijn voorhoofd: vreemd hoe wit mijn hand was, heel dun en doorzichtig, dunne blauwe aderen die zich door was leken te kronkelen, alsof het helemaal niet de mijne was, alsof –

Vreemd, schoot het door mijn hoofd, wat ben ik voor iemand, wat ben ik eigenlijk dat hier zit, en wat een vreemde handen!

De trein reed de hal in. Ik was nog nooit in Berlijn ge-

weest, maar ik wist dat het Berlijn was, ik was niet eens verbaasd. Ik liep over het perron, de trap af, linksaf de Königgrätzer Straße in naar de Potsdamer Platz. In de Bellevuestraße kwam er een man op me af, wilde voorbijlopen, schrok, bleef staan, groette, er kwam een glinstering in zijn ogen, toen pakte een blije hand me stevig bij mijn arm:

‘Man, ben jij het, leef je nog? Wat zal Grete wel niet zeggen? Een gerucht dat je iets was overkomen – je hebt natuurlijk een telegram naar haar gestuurd. Ik ben gisteren nog bij haar geweest, je moeder was er op dat moment ook. Ze waren allemaal heel ongerust. En je laatste brief was zo raar, voorgevoelens van de dood, mijn god, zoiets moet je niet schrijven, en toen het gerucht, en nu ben je hier, wat ben ik blij, ik ga een stuk met je mee als je wilt, natuurlijk, kom, een auto, hoe kun je zo traag lopen, was er niemand op het station?’

Ik zat in de auto, een vreemdeling naast me reed me naar een doel dat ik niet kende. Ik kon niets denken, ik was nergens verbaasd over, het ging allemaal vanzelf, ik gleed mee op een stroom, op een koel, zilveren oppervlak, het was oorlog geweest, en nu is het vrede, ik ben met de massa meegelopen en nu is er iemand gekomen om me in de auto mee te nemen. Is dat niet natuurlijk? Het is allemaal natuurlijk. Ooit treft het geluk iedereen, je moet het alleen grijpen, en het wonder duurt maar zo lang tot het werkelijkheid is.

De auto sloeg de straat in en stopte. Het gezoem van de motor hield plotseling op, er lag een vreemde stilte

over mijn hersens, ik stapte werktuiglijk uit, keek gedachteloos toe hoe de ander betaalde, keek omhoog naar het huis, naar de rij ramen, één enkel raam – plotseling stakte mijn hart, de grond leek te wankelen, voor mijn ogen begon alles te draaien, groene en gouden kringen: maar steeds zat haar beeld erin, zoals ze boven voor het raam stond, wie?, een vrouw, het hoofd van een meisje, glanzend goudbruin Titiaanhaar boven een verbleekt gezicht, een gezicht vol bekoorlijkheid, angst, pijn, verlangen en zo'n liefde – voor wie die bestemd was, wie deze vrouw, deze liefde bezit, wie haar bezat: een leven zou ik ervoor geven, nee, ik wil niet weg, waarom duwt hij me dan naar de deur, ik wil hier blijven staan en aldoor omhoogkijken – de trap, wat moet ik eigenlijk, waar moet ik eigenlijk heen, waarom bonst mijn hart?

Mijn god, er ging een deur open, het was op de tweede verdieping, het waren tweeënzestig treden, waarom heb ik ze geteld, zinloos geteld, de deur vloog open, ze was al open, er stond een oude vrouw met een wit kapje en bevende handen, en toen, vanuit de nauwe gang, in de luchtstroom, in het witte trillende licht – stond daar plotseling het meisje, de vrouw van het raam, stond bleek te glimlachen, met een licht, ziekelijk, deemoedig lachje, een kleine bleke trillende mond, de stralende ogen die mij blauw en schitterend aankeken, tot er een rilling door de slanke ledematen ging, de ogen achter de lange donkere wimpers zakten weg en het plotseling van was geworden lijf begon te wankelen. Ze zou zijn gevallen, ik was met één sprong bij haar, ze lag in mijn armen, zacht-

jes bewogen haar verbleekte lippen, haar warme adem waaide in mijn gezicht, trillend hield ik haar warme lichaam omvat, toen hief ze als in een droom haar magere hand, tastte sprakeloos over mijn haar alsof ze iets zocht, langzaam gingen haar wimpers omhoog, er glansde een blauwe straal onbeschrijflijke tederheid uit haar ogen, en terwijl de ene traan na de andere onstuitbaar over haar wangen liep, openden haar lippen zich vochtig en zacht voor een onlosmakelijke kus.

Hoelang hebben we daar gestaan? Ik was gevoelloos voor de tijd, gevoelloos voor de wereld, merkte alleen dat er iets aan mijn been trok, steeds weer terugkwam, opsprong en weer terug, terwijl er iets warms brandde, een hete, doffe, doordringende pijn. Ik zou het ook nu niet gemerkt hebben, maar daar was haar gil en haar ontstelde gezicht, haar voorhoofd was weer rood, haar handen waren plotseling niet meer op mij, haar wijd opengesperde ogen keken nu naar opzij, het was alsof er een vreselijk gevaar voor mij dreigde, alsof ik me met alle geweld op mezelf moest bezinnen, wakker worden, me weren, maar ik was zo verward, de geur van haar haar, van haar huid bedwelmde me, ik zag steeds alleen maar haar gezicht, het was geen mens, ik was er zelf helemaal niet, het was allemaal droom, geluk dat in de lucht leek te hangen, dat kon, ik mocht niet ontwaken, ik moest heel zachtjes doen – wat schreeuwde er toch zo, waarom gingen de lippen weg, die hadden me toch beroerd, hadden me toch gekust, wat trekt er toch zo, waarom is dat gezicht verwrongen, wat barstte daar los, wat rukt er aan me?